

Justus Hartnack

Mennesket og sproget

En undersøgelse af sproget
som betingelse for bevidsthed,
handlen, frihed og moral

Indledning

Man kunne for ikke så mange år siden høre påstande som: »Filosofiske problemer er i virkeligheden *ikke andet end* sproglige problemer«, eller »Filosofien er i virkeligheden *ikke andet end* en undersøgelse af sprogets logiske syntaks«. Sådanne påstande måtte nødvendigvis – og med rette – virke provokerende. For selvfølgelig er det ikke rigtigt at de forskellige filosofiske problemer kan reduceres til, eller er identiske med, sproglige problemer. Filosofiske problemer har så at sige deres egen individualitet. »Enhver ting er hvad den er og ikke en anden ting« som den gamle biskop Butler sagde.

Men selv om det er en oplagt falsk påstand, så ligger der noget rigtigt til grund for den. Thi at der er en relation mellem filosofi og sprog fremgår allerede af den enkle kendsgerning, at et problem for overhovedet at kunne opfattes og forstås må være formuleret i et sprog (hvilket selvfølgelig ikke er det samme som at sige at problemet er af sproglig art). Sproget er en nødvendig (men ikke en tilstrækkelig) betingelse for filosofisk tænkning. Som der senere hen i denne bog skal argumenteres for, så kan man hverken tænke, tro, handle, eller endda have bevidsthed uden et sprog. Men, for at understrege det igen, det betyder ikke at tænkning, tro, handling og bevidsthed *er* sprog. Filosofiske problemer er selvsagt ikke identiske med sproglige problemer, hvilket imidlertid ikke udelukker at der eksisterer et afhængighedsforhold mellem filosofi og sprog. Det er fristende her at citere hvad Hegel skrev i forordet til sit store værk om den dialektiske logik (*Wissenschaft der*

Logik, 1812–1816). Det er fristende eftersom Hegel ofte har været beskyldt for at have forsyndet sig mod sprogets logik. Hegel skriver som følger: »Tænkningens former er først og fremmest fremsat og nedlagt i menneskets sprog. Man kan i vore dage ikke minde nok om at det der adskiller mennesket fra dyret er tænkningen. Sproget er trængt ind i alt hvad der er noget indre, enhver forestilling overhovedet, alt hvad der er dets eget; og det som mennesket gør til sprog, og ytrer i sprog, indeholder – knyttet til, blandet ind i eller arbejdet ind i – en kategori.«¹

Foruden distinktionen mellem den fejlagtige opfattelse at filosofiens problemer er identisk med sproglige problemer og den rigtige opfattelse at filosofien om ikke just udspringer af så dog er afhængig af sproget, er der en anden vigtig distinktion: Sproget kan studeres, og bliver studeret, som en videnskabelig disciplin. Disse studier fører til specielle filosofiske problemer; man kan derfor tale om sprogets filosofiske problemer, eller om man vil, om sprogfilosofi. Sådanne filosofiske problemer er som sagt specielle. Det er en klasse af filosofiske problemer på samme måde som man f. eks. har en klasse af filosofiske problemer man kalder matematikkens filosofi. Der er forskel på at tale om sprogets filosofiske problemer og så at tale om de filosofiske problemers større eller mindre afhængighed af sproget. Hvad læseren vil finde i denne bog er ikke en behandling af sprogets filosofiske problemer. Hvad der vil blive behandlet er visse grundlæggende metafysiske, erkendelsesteoretiske og etiske problemer, og disse problemer i relation til (afhængighed af) sproget.

Et studium af filosofiens historie er i mangt og meget et studium af filosofiske problemers afhængighed af sproget. Dette afhængighedsforhold er således ikke noget nyt. Det er ikke noget som først er blevet praktiseret i dette århundrede; det er derfor ikke, således som det undertiden er blevet sagt, en moderetning eller en

modefilosofi. Hvis det var ville Aristoteles, Anselm, Thomas Aquina, Locke, Kant, David Hume og flere andre alle være modefilosoffer. Hvad der derimod med en vis ret kan hævdes er at det først er i den senere tid, nærmere bestemt det 20. århundrede, at man er blevet sig det filosofiske problem og det filosofiske argumentes særlige karakteristika bevidst. Den filosofiske tænkning er så at sige nået til større selvbevidsthed. Dette har i det store og hele været til gavn for filosofien idet det har haft en tendens til at holde filosofien fast på det der er hans profession. Han har fået mulighed for at disciplinere sig selv og derved undgå at komme ind på psykologiske, naturvidenskabelige eller matematiske sidespor. At der har eksisteret, og stadig eksisterer, en sådan fristelse er ikke at forundre: Der er f. eks. mange problemer knyttet til bevidstheden. Og er det ikke netop psykologien der studerer bevidsthedslivet i alle dets forskellige aspekter? Jo vist; og netop derfor må filosofien passe på ikke at gå psykologerne i bedene. Psykologerne undersøger f. eks. sådanne psykologiske fænomener som at se, at høre, etc., kort sagt perceptionsfænomener. For filosofien er perceptionen også et problem; men han studerer ikke det psykologiske fænomen men derimod de problemer (problemer der vil blive omtalt senere i denne bog) der opstår ved anvendelsen af sådanne perceptionsverber som 'at se' og 'at høre'.² Eller tag tænkningen. Både psykologen og filosofien studerer tænkningen. Eller rettere, psykologen studerer tænkningen medens filosofien studerer 'tænkning'. De enkelte anførselstegn om den anden anvendelse af ordet 'tænkning' er væsentlig; thi det viser forskellen mellem det psykologen og det filosofien studerer. Psykologen studerer hvad nogle psykologer kalder det fænomenologisk oplevede, medens filosofien studerer problemer der opstår ved anvendelsen af verbet 'at tænke' (også dette problem-kompleks vil blive behandlet i denne bog).

Det at filosofien er nået til større selvbevidsthed, er blevet sig sit væsen bevidst, har også skærpet filosofiens sans for hvilke problemer der er filosofiske og hvilke der ikke er det, og skærpet sansen for en ren dyrkning af det filosofiske argument.

At tale om sprog er imidlertid kun at tale om den halve historie. Den resterende halvdel drejer sig om begreber. Dette er af filosofisk betydning; thi sprogets rolle for filosofien ligger i at sproget foruden at være bestemt af almindelige grammatiske regler også er bestemt af visse regler der er uafhængige af konvention, geografi og tid – det er regler der hører til hvad der under tiden kaldes sprogets dybdegrammatik. At der på dansk ikke er nogen forskel på første person nutid og tredje person nutid af et verbum (man siger både 'jeg ser' og 'han ser') men på engelsk er ('I see' men 'he sees') ikke en instans af dybdegrammatik; det er noget der nu engang er sådan, men det er ikke en nødvendighed at det er sådan; der er ingen garanti for at det ikke engang med tiden forandrer sig. Men hvad enten man taler engelsk, tysk eller dansk kan man ikke sige at man ved at det er torsdag men det er muligt at man tager fejl. Eller sige at man tog fejl da man sagde at man vidste at det var torsdag – thi det var faktisk fredag, og så tilføje at man da man sagde at man vidste det var torsdag da vidste man det faktisk. At man ikke kan sige dette skyldes ikke overfladegrammatikkens regler – man kan udtrykke det uden at forbryde sig det mindste mod disse – det skyldes dybdegrammatikkens regler. De dybdegrammatiske regler er sjældent eksplicit formulerede. Det er regler der er bestemt af de pågældende begreber. Det er fordi vi har kendskab til begrebet viden' at vi ved at vi ikke kan sige at man vidste forkert. Det er givetvis ikke omvendt: Det er ikke fordi vi så at sige opdager at vi faktisk ikke bruger udtryk som at vide forkert at vi får kendskab til begrebet 'viden'. Det ville være ligeså absurdt som at

påstå at det var ved at observere de forskellige sports-holds adfærd og derved opdage at de bestræbte sig på at vinde at man fik kendskab til at det ligger i begrebet 'sportskamp' at det gælder om at vinde. Den uindviede kan opdage hvori det består at man vinder men ikke at det gælder om at vinde. Det ved han i og med at han ved at han overværer en sportskamp. Endnu mere absurd ville det være hvis man hævdede at sportsfolkene selv opdagede at det gjaldt om at vinde ved at observere deres egen opførsel. De forskellige regler for opførsel på sportspladsen er derfor til syvende og sidst bestemt af bl. a. sportskampens formål, nemlig at vinde.

Dybdegrammatik synes således at forudsætte begreber. Men hvad skal man forstå ved et begreb? Og hvad er forholdet mellem begreber og sprog? I næste kapitel skal dette spørgsmål blive forsøgt besvaret.